

het Hoge Veluwe boek

Eerste exemplaar op 23 april 2010 tijdens de jubileumviering
van Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe aangeboden
aan H.M. de Koningin

het Hoge Veluwe boek

Wim H. Nijhof
Elio Pelzers

Uitgeverij Waanders
Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe

INHOUD

Woord vooraf	7
Het Nationale Park De Hoge Veluwe. Een unieke combinatie van natuur, kunst en architectuur	9
1 Anton & Helene, leiders van een wereldzaak	17
2 De Hoge Veluwe, voor paardrijden en jagen	35
3 Jachthuis Sint Hubertus, Gesamtkunstwerk van Berlage	57
4 Kunstenaars van Bremmergroep	79
5 'Mijn nieuwe huis wordt een museum'	95
6 Verrassend boeket van bloemen en planten	115
7 Groot wild als publieksattractie	133
8 Massaal en dramatisch	151
9 Museum van landschappen	175
10 Spiritus et Materia Unum, geest en materie zijn één	195
11 Natuurbehoud versus recreatie	211
12 De kunst van publiciteit	229
13 Tot nut en genot van de gemeenschap	249
14 Onderdak voor zieken, kraamvrouwen, doktoren en verpleegsters	269
15 Vrienden van De Hoge Veluwe zijn onmisbaar	287
16 Volmaakt gouden trio: natuur, kunst en architectuur	303
17 Investeren in het perfecte landschap	323
18 Een goede rentmeester, maatschappelijk en verantwoord ondernemen	341
Literatuur	346
Fotoverantwoording	350
Colofon	352

WOORD VOORAF

Al 75 jaar is Het Nationale Park De Hoge Veluwe voor natuur- en kunstliefhebbers een oase van rust en inspiratie. Het park staat garant voor een groen, gezond en gevarieerd dagje uit. Door de rijke diversiteit aan flora en fauna waant de bezoeker zich op een paradijselijk stukje aarde. Maar ook de enorme verscheidenheid aan kunst maakt een bezoek aan het park een onvergetelijke belevenis.

In 1932 schreef medeoprichter Anton Kröller dat hij van het park 'een natuurmonument in den waren zin des woords' wil maken. Daarin is hij zonder twijfel geslaagd. Tussen Hoenderloo, Otterlo en Schaarsbergen leven mens, dier en kunst in volledige harmonie met elkaar en hun omgeving. In Het Nationale Park De Hoge Veluwe is bovendien ontzettend veel te doen, te zien en te ontdekken!

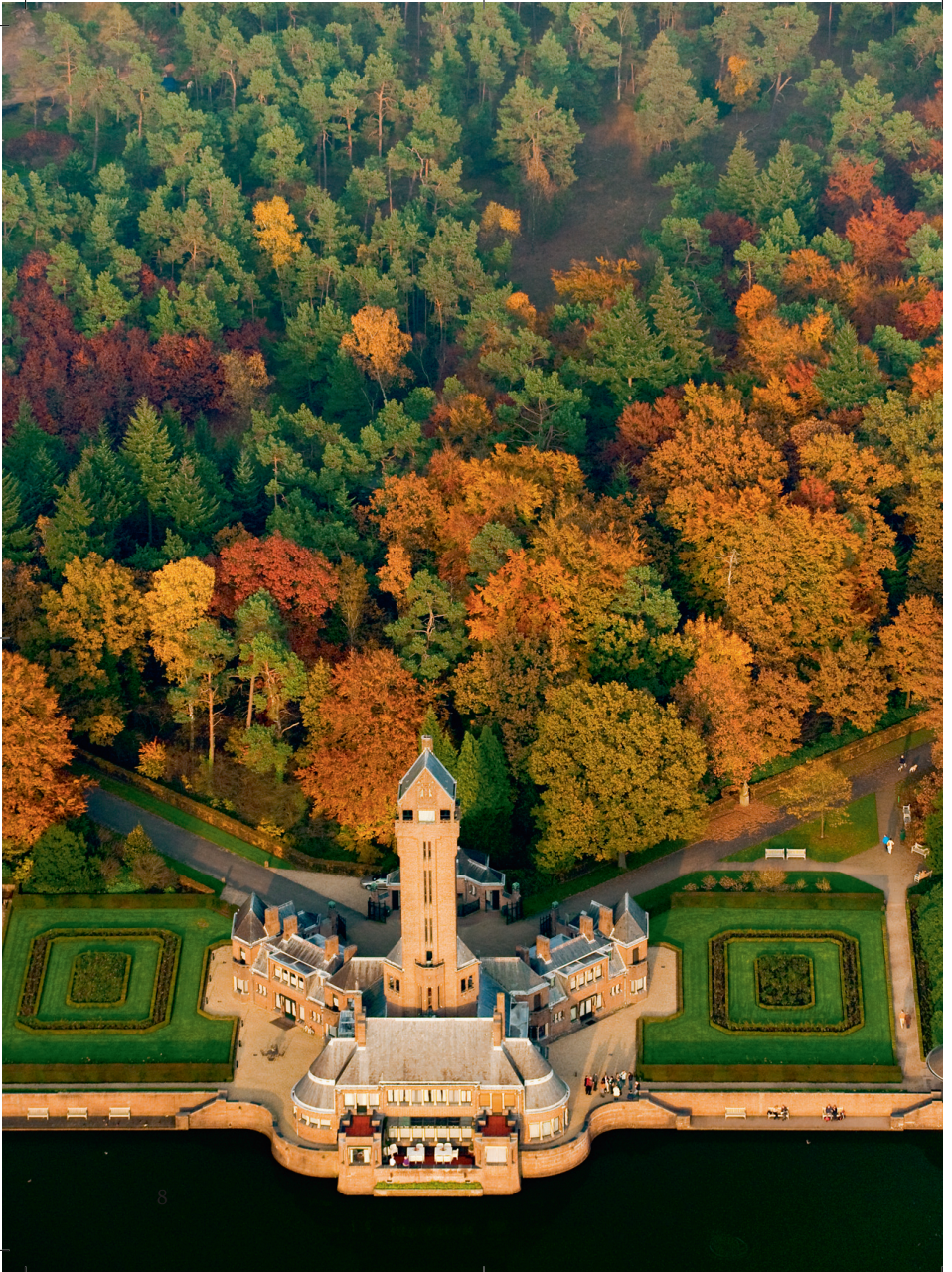
Wie goed speurt, kan oog in oog komen te staan met een wild zwijn, edelhart of ree. Geduld is daarbij het sleutelwoord. Wie liever wat meer beweegt, pakt gewoon een witte fiets. Of bewandelt één van de uitgezette wandelroutes. En wie meer kleur zoekt, stapt het Kröller-Müller Museum binnen en zal worden overvallen door de wonderschone pracht van de werken van Mondriaan, Picasso en Van Gogh.

De tijd in het park lijkt te hebben stil gestaan. In driekwart eeuw is het uiterlijk van de diverse landschappen weinig veranderd. Op de 5.400 hectare lopen bos, heide, vennen en stuifzand speels in elkaar over. De instandhouding van het afwisselende Veluwse landschap is voor het park altijd de doelstelling geweest.

Hele generaties vonden en vinden hun weg naar het park. Met zo'n half miljoen betalende bezoekers per jaar weet Het Nationale Park De Hoge Veluwe haar zelfstandigheid te behouden. Een prachtige prestatie die mede mogelijk wordt gemaakt door de steun en betrokkenheid van de honderden vrijwilligers die het park een warm hart toedragen.

Ik hoop van harte dat het park de komende 75 jaar op minstens net zoveel bezoekers uit binnen- en buitenland kan rekenen. Want een bezoek aan deze groene schatkamer van Nederland is zeer de moeite waard. Moeder Aarde laat hier één van haar mooiste Nederlandse schatten zien. En daar mogen alle Nederlanders best trots op zijn.

Jan Peter Balkenende
minister-president

HET NATIONALE PARK DE HOGE VELUWE

WIM H. NIJHOF

Een unieke combinatie van natuur, kunst en architectuur

'Dezer dagen worden de akten gepasseerd betreffende De Hooge Veluwe, waardoor dit landgoed wordt ondergebracht in een stichting en ongerept wordt bewaard alsook de collectie kunstvoorwerpen en schilderijen van mevrouw Kröller-Müller.' Dit deelt minister mr. H.P. Marchant van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen op donderdag 21 maart 1935 mee aan de Eerste Kamer. In een drie uur durend betoog, voornamelijk over de actuele 'spellingquaestie', aldus *Het Vaderland*, brengt hij namens de regering dank aan Anton Kröller en zijn vrouw Helene Kröller-Müller, de behorende vennoten van het in ernstige financiële problemen verkerende Rotterdamse havenbedrijf Wm H. Müller & Co., 'die dit mogelijk hebben gemaakt'. De Hooge Veluwe, al snel in Marchants nieuwe spelling De Hoge Veluwe geheten, ruim zesduizend hectare – 'over welk aankoop de gevoelens verschilden' – wordt een stichting. Twee dagen later verfijnt de krant haar berichtgeving. De stichting zal 'het landgoed met alles wat ertoe behoort' van de huidige eigenaren overnemen. De Kröller-Müller Stichting, waarin sinds 1928 de kunstverzameling van Helene Kröller-Müller is ondergebracht, zal 'haar geheele bezit aan den Staat ten geschenke geven'. Volgens *Het Vaderland* is de schenking 'van zeer groot belang en vertegenwoordigt een moeilijk te schatten waarde, tevens verzekert zij het blijven van de uiterst belangrijke en met groote zorg bijeengebrachte verzameling'.

Alles in stichting

Op vrijdag 26 april 1935 wordt op het kantoor van notaris mr. G. Nauta in Rotterdam de oprichtingsakte van de Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe ondertekend. Helene Kröller-Müller, 'koopvrouw wonende te Wassenaar' en de heer Salomon van Deventer, directeur van Müller & Co., zetten hun handtekening, evenals minister mr. H.P. Marchant en prof.dr. G.A. van Poelje als directeur-generaal van ministerie van OK&W. Doel van de nieuwe stichting is 'het verwerven, beheren en instandhouden van een Nederlands nationaal park en cultureel centrum op de Veluwe, in de eerste plaats door het verwerven en als zodanig beheren en verzorgen van het landgoed De Hooge Veluwe'. Er wordt een lening verstrekt, zodat alle gronden op de Veluwe van de N.V. Exploitatie Maatschappij Wm H. Muller & Co. overgedragen kunnen worden aan de stichting. In latere instantie worden de rente en aflossing over de lening kwijtgescholden. De Staat krijgt de kunstcollectie van de Kröller-Müller Stichting en verplicht zich als tegenprestatie een museum voor de verzameling te bouwen. Het landgoed wordt opengesteld voor het publiek. Voor een kwartje kunnen de bezoekers in het Park wandelen.

Apotheose van drama

Het Rotterdamse notariskantoor is het toneel van de indrukwekkende apotheose van een drama dat begint in de eerste jaren dertig. Op Zwarte Donderdag 24 oktober 1929 wordt de wereldwijde economische crisis ingeluid door de beurskrach in New York. Anton Kröller en zijn vrouw, behorende vennoten van Müller & Co., zien hoe hun onderneming die ze sinds 1889 leiden, in de succesjaren kapitalen verdient. Maar als de crisisjaren naar een dieptepunt dalen, lopen de verliezen gestaag op. Eind 1933 is er een tekort van twaalf miljoen gulden. Er moet iets gebeuren. Obligatiehouders en publiek beklemtonen de persoonlijke aansprakelijkheid van de behorende vennoten. Anton Kröller realiseert zich dat er geld op tafel moet komen. De Hoge Veluwe en hun landgoed Groot Haesebroek in Wassenaar

waar ze wonen, moeten worden verkocht. Maar hij ziet ook een zonzijde. Het echtpaar Kröller heeft zich een ideëel doel als levenstaak gesteld: het scheppen van een blijvend monument. De Hoge Veluwe moet één geheel blijven, als een cultureel erfgoed waar de natuur van het Park, de architectuur van het rondom 1920 voltooide Jachthuis Sint Hubertus en de in een museum ondergebrachte immense kunstverzameling van Helene één attractie vormen 'tot nut en genot van de gemeenschap'.

'Lusthof voor geldmijnheren'

Er volgen maanden van touwtrekken, afwegingen, voorstellen en ideeën. Maar de nieuwe directie van Müller & Co., onder aanvoering van mr. R.A. Lodeizen, wil geld zien. De commissarissen van de onderneming willen de onderhoudskosten van De Hoge Veluwe niet langer voor hun rekening nemen. Lodeizen vraagt rentmeester Johan Memelink, sinds 1911 in dienst van De Hoge Veluwe en beoogd directeur van het Park, een plan voor de verkoop van De Hoge Veluwe te maken. De commissarissen willen het landgoed en ook Groot Haesebroek snel verkopen, als het niet in één koop kan, dan maar in gedeelten. Als Memelink dit plan vertelt aan Helene, raakt ze bijna buiten zinnen.

'Moet dat nu maar zo, mijnheer Memelink. Ik zweet bloed. Wij hebben meer dan vijftig jaren aan dit landgoed gewerkt. Wij hebben een bezit gekregen, dat uitmunt door zijn schoonheid. Altijd hebben wij geploeterd met de wens, dat het Nederlandse volk in al zijn lagen eens van dit bezit zou kunnen profiteren. En moet dit nu maar worden verkaveld en een lusthof worden voor enkele geldmijnheren? Het is verschrikkelijk.'

Direct belt ze minister Marchant. Ze nodigt de bewindsman uit enkele dagen haar gast te zijn op De Hoge Veluwe. Urenlang praat ze met Marchant wanneer ze hem daarna in Den Haag opzoekt. Een hoge ambte-

naar van het ministerie van Financiën vindt uiteindelijk een ‘potje’, zodat een lening van acht ton in guldens kan worden verstrekt. Op 26 april 1935 komt de droom van het echtpaar Krölller uit. De Hoge Veluwe wordt een nationaal park waarin het gouden trio van natuur, kunst en architectuur als cultureel erfgoed behouden blijft voor de gemeenschap.

Grootgrondbezitter

Meer dan een kwart eeuw hebben Anton en Helene gewerkt aan de realisering van die droom. Hun onderneming Müller & Co., waarvan ze in 1889 – een jaar na hun huwelijk – eigenaar worden als schoonvader Wilhelm Heinrich Müller onverwacht overlijdt, heeft in de eerste jaren van de twintigste eeuw hoge winsten opgeleverd. De Kröllers worden tot de meest vermogende Nederlanders gerekend. In 1909 kopen ze, om ruimte te krijgen voor hun hobby's jagen en paardrijden, hun eerste bezitting op de Veluwe: De Harscamp, een landgoed van vierhonderd hectare. Eén van de boerderijen verbouwen ze tot een knus boerderijtje, dat ze Het Klaverblad noemen. Ze hebben namelijk vier kinderen, die geboren zijn tussen 1890 en 1900. In 1909 komt ook het landgoed Hoenderloo te koop, groot twaalfhonderd hectare. Anton Krölller koopt het. In de jaren daarna verwerft hij steeds meer grond rondom zijn eerste bezittingen, zodat hij zich in 1916, wanneer zijn landgoed zesduizend hectare meet, grootgrondbezitter mag noemen. Alleen de Oranjes hebben meer gronden. Hun Kroondomein rondom Paleis Het Loo is anderhalf keer zo groot. Krölller legt op het omrasterde De Hoge Veluwe een wildbaan aan. Daar vinden edelherten en zwijnen uit Duitsland en Hongarije, reeën uit Appelscha en moeflons uit Luxemburg op de stuifzanden, in de dennenbossen en in hun rustgebieden een ideaal leefgebied.

Visionair verzamelen

Het echtpaar verhuist in 1900 van hun centrumwoning in Rotterdam naar Den Haag, waar ze een villa in het chique Van Stolkpark bewonen. Helene begint kunst te verzamelen. In 1907 koopt ze haar eerste schilderij. Ze raakt in de ban van Vincent van Gogh. Waarom juist Van Gogh? De Kröllers

behoren in Rotterdam tot de bovenlaag van de samenleving, de handelselite der havenbaronnen. Maar voor de oude adel in Den Haag zijn ze nouveau riche. De adellijke families rondom het Lange Voorhout accepteren hen niet. Oud geld heeft smaak, vinden ze, en 'money doesn't buy taste'. De adel heeft kunst uit de Gouden Eeuw en van de Haagse School aan de wand hangen. Sommigen menen dat Helene door Van Goghs te verzamelen lef toont. Helenes kunstverzameling omvat uiteindelijk, wanneer de staat de zegenschap krijgt, 91 schilderijen en 175 werken op papier van Van Gogh. Haar totale collectie telt 11.500 kunst-objecten, van schilderijen tot sculpturen, van tekeningen tot grafiek.

Riant buitenhuis

Wie een landelijke bezitting heeft op de Veluwe en als één van de meest vermogende Nederlanders een uitgebreid netwerk heeft van zakenvrienden, bankiers, ondernemers, kunstenaars en anderen in binnen- en buitenland, wil er ook kunnen vertoeven. Hun Klaverblad is kneuterig en klein, zeker niet representatief voor hun maatschappelijke positie. Daarom mag H.P. Berlage tussen 1914 en 1920 op De Hoge Veluwe een riant buitenverblijf bouwen, het Jachthuis Sint Hubertus. Berlage is in die jaren niet onomstreden. Velen bewonderen hem, vooral om zijn Amsterdamse Koopmansbeurs die als de Beurs van Berlage roem heeft verworven. Anderen beoordelen hem kritischer. Berlage is 'nauwelijks oorspronkelijk', maar hij profileert zich met esthetische vondsten van jonge collega's. Ook heeft hij veel overgenomen van Pierre Cuypers, 'diens patriarchale pose' en ook zijn van creativiteit en originaliteit gespeende rationele baksteenconstructies. Berlage en Cuypers kunnen nog niet los komen van de negentiende eeuw. Het zijn 'twee architecten die met de rug naar de toekomst staan'. De kracht van het Jachthuis Sint Hubertus ligt vooral in het concept van het Gesamtkunstwerk. Het gebouw heeft de macht van dat concept, daarover is goed nagedacht. De meubels die er staan laten dat goed zien.

Kolossaal museum

Henry van de Velde, de Belgische kunstenaar die vooral bekend is geworden door zijn architectuur in Duitsland, krijgt in 1920 opdracht Helenes droom te bouwen: een kolossaal collectiemuseum op de Franse Berg op De Hoge Veluwe. Helene is enthousiast.

‘Van de Velde ontwierp het museum, de heuvelenreeks doorbrekend, maar toch blijft het zich nog boven de zandvlakte verheffen. [...] Behalve de heuvelen laat hij ook het kronkelend eikenhakhout, waarmee ze begroeid zijn, onaangetast. Het chaotische van de natuur is voor hem symbool van de nog ongerijpte denkbeelden en de strijd met zichzelf tot klaarheid te komen, in jongere jaren – onder des meesters scheppende handen zal nu, op dit ruige en oneffen terrein, een nieuwe en geordende wereld ontstaan’.

De *Nieuwe Rotterdamse Courant* meldt op 13 oktober 1921, dat er in Hoenderloo een museum zal verrijzen, ‘geheel van roodbruinen hardsteen opgetrokken ter lengte van 150 bij 80 m. breedte. De kosten hiervan zullen naar raming vijf miljoen gulden bedragen.’ Maar de nauwelijks begonnen bouw wordt op 7 mei 1922 stilgelegd. Er is geen geld meer, het gaat niet goed met Müller & Co. Na de oprichting van de Stichting in 1935 valt het doek. Henry van de Velde krijgt opdracht het ‘overgangsmuseum’ te bouwen, dat in 1938 wordt geopend en nog steeds een belangrijk deel vormt van het huidige Kröller-Müller Museum. Aan het Grote Museum herinneren nog slechts de fundamenteën en de Maulbronner zandstenen, die dichtbij het Kröller-Müller Museum getuigen van de megalomane ideeën van de Kröllers.

Het Nationale Park De Hoge Veluwe, dat in 2010 het 75-jarige bestaan viert, is uitgroeid tot een over de gehele wereld bekende attractie voor liefhebbers van natuur, kunst en architectuur, de unieke combinatie, het geestkind van Anton & Helene, nu gekoesterd als kostbaar cultureel erfgoed.

1

